

بسم الله الرحمن الرحيم

فرہنگ عامہ قوم لک

نور:

دکتر رضا یوسف نور

استادیار دانشگاه پیام نور

با مقدمه پرفسور دکتر سمار نیک آساطوریان

انتشارات چیل

۱۳۹۲

سرشناسه: یوسفوند، رضا، ۱۳۵۲-

عنوان و نام پدیدآور: فرهنگ عامه قوم لک/ نویسنده: رضا یوسفوند؛ با مقدمه گارنیک آساطوریان.

مشخصات نشر: چویل یاسوج، ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری: ۲۴۴ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۲۹۸-۸۷-۱

وضعیت فهرست نویسی: فیا.

موضوع: لک-فرهنگ عامه.

موضوع: افسانه‌ها-قصه‌های لکی.

موضوع: لک-آداب و رسوم و زندگی اجتماعی.

شناسه افزوده: آساطوریان، گارنیک، ۱۹۵۲-م. مقدمه نویس.

شناسه افزوده: Asatryan, Garnik

رده‌بندی کنگره: GR ۲۹۱/۲/۸۷۹۱۳۹۱

رده‌بندی دیویی: ۳۹۸/۲۰۹۵۵۵۲۲۵

شماره کتابشناسی ملی: ۲۰۲۵۰۶۰

فرهنگ عامه قوم لک

نام کتاب: فرهنگ عامه قوم لک

نویسنده: دکتر رضا یوسفوند

ناشر: انتشارات چویل

طراحی و صفحه‌آرایی: موسسه مطالعاتی کندوکاو یاسوج

نوبت چاپ و سال نشر: اول- ۱۳۹۲

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۲۹۸-۸۷-۱

لیترگرافی: آفتاب

چاپ و صحافی: عمران

قیمت: ۸۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

مقدمه	۱
فصل اول: کلیات	
« راهنمای تلفظ واژه های فارسی »	۷
لک کیست، لکی چیست ؟	۸
واژگان خویشاوندی قوم لک	۹
نظام خویشاوندی	۱۰
قلمرو انسان شناسی	۱۰
انسان شناسی فرهنگی (Cultural Anthropology)	۱۱
فرهنگ گرایی (فرهنگ طلبی) Culturalisme	۱۱
فرهنگ Culture	۱۲
فرهنگ و شخصیت Personality and culture	۱۲
فرهنگ شناسی	۱۲
قوم ethnic	۱۳
قوم مداری ، قوم مرکزی ethnocentrisme	۱۳
فصل دوم: زبان، تبار و ریشه نژادی قوم لک و	
زبان، تبار و ریشه نژادی قوم لک	۱۵
نظری کوتاه به وضع فلات ایران پیش از ورود آریاییها	۱۷
ورود آریاییها به ایران	۱۸
زبان و نژاد قوم لک	۲۱
وجه تسمیه لک	۲۱
ضمیمه در زبان لکی	۲۳
افعال	۲۴

۲۶.....	ویژگی های دستوری.....
۲۶.....	واژگان.....
۲۸.....	افعال و ترکیبات.....
۲۹.....	رنگ ها در لکی.....
۳۰.....	گاهشماری به لکی.....
۳۰.....	مقایسه لکی با برخی گویش های کردی.....
۳۱.....	بن مایه های زبان لکی.....
۳۴.....	فعل لکی و انواع فعل.....
۳۴.....	چند مصدر لکی.....
۳۵.....	پراکندگی جغرافیایی قوم لک.....
۳۵.....	استان لرستان.....
۳۵.....	شهرستان خرم آباد.....
۳۷.....	شهرستان بروجرد.....
۳۸.....	بخش چغلوندی.....
۳۸.....	بخش زاغه.....
۳۹.....	دشت هرو.....
۳۹.....	شهرستان کوهدشت.....
۴۲.....	موقعیت دلفان.....
۴۳.....	بخشها و دهستانها.....
۴۴.....	معرفی شهرستان الشتر (سلسله).....
۴۴.....	بخشها و دهستانها.....
۴۴.....	سرابها.....
۴۵.....	آثار باستانی.....
۴۷.....	لک نشینان استان ایلام.....
۴۷.....	شهرستان شیروان چرداول.....
۴۷.....	شهر سراپله.....
۴۷.....	بخش شیروان.....
۴۸.....	بخش چرداول.....
۴۸.....	مکانهای دیدنی و تاریخی شیروان.....
۴۹.....	بخش شیروان.....

۴۹	شهرستان دره شهر
۴۹	وجه تسمیه و پیشینه تاریخی
۵۰	کشاورزی و دام داری
۵۰	مکانهای دیدنی و تاریخی
۵۲	لک نشینان استان همدان
۵۲	شهرستان تویسرکان
۵۳	شهرستان اشد آباد
۵۳	ناهمواریا
۵۳	آب و هوا
۵۳	پیشینه تاریخی و فرهنگی
۵۴	بخش خزل شهرستان نهاوند
۵۵	لک نشینان استان کرمانشاه
۵۵	معرفی شهرستان کرمانشاه
۵۵	آثار تاریخی
۵۶	سنگ نبشته بیستون
۵۶	موقعیت
۵۸	معرفی شهرستان هرسین
۵۸	وجه تسمیه و پیشینه تاریخی هرسین
۵۸	آثار تاریخی هرسین
۵۹	کشاورزی و دامپروری
۶۰	معرفی شهرستان صحنه
۶۱	کشاورزی و دامپروری
۶۱	مکانهای دیدنی و تاریخی

فصل سوم: مثل ها و افسانه ها

۶۳	مثل ها و افسانه ها
۶۵	افسانه هفت دختر و ن
۶۹	آهو شل (ahusaLa)
۷۳	گل صنوبر
۸۲	پسر پادشاه و چاره نویس (سرنوشت نویس)
۸۳	داستان شاه و وزیر

۸۴.....	داستان هفت برادر و یک خواهر (naradiv)
۸۷.....	داستان وعده پیغمبر
۸۹.....	داستان شیر و ربه و الاغ
۹۰.....	داستان شاه و رعیت
۹۱.....	داستان خیار کار
۹۲.....	داستان گرفتن حیل و مکر و تزویر زن
۹۳.....	دختر دال
۹۷.....	نیکی برادر بدی است (سزای نیکی بدی است)
۹۸.....	کت خوشبخت
۹۹.....	پری و هیزم شکر یا جنگلیان
۱۰۰.....	ملک جمشید و ملک خورشید

فصل چهارم ضرب المثل‌ها، تک‌بیت‌ها و حکایت‌های لکی

۱۰۷.....	ضرب المثل‌ها، تک بیت‌ها، حکایت‌های لکی
۱۰۷.....	فال چهل سرود، چیستان‌ها
۱۱۵.....	هور و مور
۱۱۶.....	فال چهل سرود
۱۲۲.....	حکایتی از گران فروشی
۱۲۴.....	حکایتی از ارباب ورعیتی
۱۲۶.....	حکایتی چند از قدیم به زبان لکی
۱۲۷.....	اشعاری به لکی در مورد رزمندگان
۱۲۸.....	اشعاری در مورد غم و بی کسی
۱۲۹.....	تک بیت‌های لکی
۱۳۱.....	ابیاتی در وصف رسیدن به دوست
۱۳۲.....	چیستان

فصل پنجم: باورها

۱۳۹.....	باورها
۱۴۱.....	باورهای مربوط به خواب
۱۴۲.....	اقسام خواب و عجایب آن
۱۴۳.....	شناخت درستی یا نادرستی خوابها به وسیله علامتها
۱۴۳.....	دیدگاههای مربوط به خواب

۱۴۶	باورهای مربوط به دعا.....
۱۴۷	سخنان ائمه معصومین راجع به دعا.....
۱۴۷	شرایط دعا کردن.....
۱۴۸	دعایی که در موقع بیماری باید خوانده شود.....
۱۴۹	باورهای مربوط به هنگام زلزله.....
۱۴۹	باورهای مربوط به تولد.....
۱۵۲	مرگ - باورها.....
۱۵۲	عزا - آیین ها.....
۱۵۴	عزاداری محرم.....
۱۵۶	آداب مربوط به مردگان.....
۱۵۸	باورهای مربوط به هنگام مرگ.....
۱۶۲	خون بس xoinbas.....
۱۶۳	کاردوکفن ^۱ (kardokafan).....
۱۶۴	جن.....
۱۶۴	همزاد.....
۱۶۴	بختگ.....
۱۶۴	مردآزما (mardezema).....
۱۶۵	غول.....
۱۶۵	دوال پا.....
۱۶۵	آل.....
۱۶۵	کوسه.....
۱۶۵	تاوه tawa.....
۱۶۶	پریزاد.....
۱۶۶	باروهای مربوط به بدترین ایام مجامعت.....
۱۶۸	بهترین ایام جماع.....
۱۶۸	اعتقاد به دیدن اجنه و فرشتگان.....
۱۷۰	جن چه کسی است و چگونه موجودی است؟.....
۱۷۱	جن و پری.....
۱۷۳	شیربها، قیمت نامزد.....
۱۷۳	حفاظت زن زانو.....

۱۷۵	حمام زایمان
۱۷۵	قصه های برکت
۱۷۶	قصه دیگر
۱۷۶	نشانه‌های آخر الزمان در برداشته شدن برکت
۱۷۷	(کر داوود)
۱۷۷	خط نشان حضرت داوود
۱۷۸	دفع نظر بد (چشم بد)
۱۷۸	دود کردن اسفند
۱۷۸	شکستن تخم مرغ
۱۸۰	اوقات نحس
۱۸۰	چه مواقعی مهمان فرا خواهد رسید
۱۸۱	باورهای مربوط به دختران باکره
۱۸۲	طب و طبابت
۱۸۲	درمان سیاه سرفه
۱۸۳	امور مربوط به اموات
۱۸۴	وسیله حمل جنازه

فصل ششم: بازی های محلی و جشن ها

۱۸۵	بازی های محلی و جشن ها
۱۸۷	بازیهای محلی
۱۸۸	بازیهای محلی قوم لک
۱۸۸	دویزو (doyzo)
۱۸۹	شکار و شکارچی
۱۸۹	قاچ (qaco)
۱۹۰	قیقاج با اسب و چوب بازی
۱۹۰	قیقاج با اسب و سوارکاری
۱۹۱	آسمو چه رنگه (asemo ce ranga)
۱۹۱	الک دولک
۱۹۱	چاق مکش (caq makas)
۱۹۲	دستش ده (dases de)
۱۹۲	کشتی دست زیر بالا (daste zir bala)

۱۹۲	گره ما شغال گرفت
۱۹۳	گل مستی (golmasti)
۱۹۳	گلو مایه (golu maa)
۱۹۴	لیسکو (lisko)
۱۹۴	دال پران یا دال پلان (dalpalan)
۱۹۵	کلاه روکنی (kelawrukoni)
۱۹۶	طاق فیل یا (kuregerdela)
۱۹۶	گرزان (gorzan)
۱۹۷	پرش
۱۹۷	هفت سنگ
۱۹۸	بازی (halon)
۱۹۹	شاه و وزیر
۱۹۹	قایم موشک بازی (qamqamkoni)
۲۰۰	سیل (soilo)
۲۰۰	پشو نازه (pesu naza)
۲۰۱	چال پشکلی (cal peskeli)
۲۰۱	لالانی ها
۲۰۱	تولد - آواها
۲۰۴	خخته سوران
۲۰۵	عروسی
۲۰۵	عروسی - باورها
۲۰۶	عروسی - آیین ها
۲۰۸	اول وهار یا اول بهار
۲۰۹	اعیاد دینی
۲۰۹	اعیاد ملی
۲۱۰	کار و زندگی نزد قوم لک
۲۱۲	گردش سالها و نوروز
۲۱۳	سال موش
۲۱۳	سال گاو
۲۱۴	سال پلنگ

۲۱۴	سال خرگوش.....
۲۱۵	سال نهنگ.....
۲۱۵	سال مار.....
۲۱۶	سال اسب.....
۲۱۶	سال گوسفند.....
۲۱۶	سال بوزینه.....
۲۱۷	سال مرغ.....
۲۱۷	سال سگ.....
۲۱۷	سال خوک.....
۲۱۷	خانه تکانی.....
۲۱۸	آلف (alafa).....
۲۱۹	نوروز.....
۲۲۰	نوروز، زمان مقدس.....
۲۲۳	باورهای مربوط به روز اول عید.....
۲۲۴	اعتقاداتی چند در مورد تحویل سال و ورود اولین اشخاص به منازل دیگران.....
۲۲۴	سبزه سبز کردن.....
۲۲۵	انداختن سبزه به آب.....
۲۲۷	فهرست منابع.....
۲۲۷	منابع فارسی.....
۲۳۰	منابع خارجی.....

مقدمه

انسان‌شناسی یکی از گسترده‌ترین و جذاب‌ترین حوزه‌های علمی علوم انسانی است، شاید جذابیتش به دلیل توجه کل‌گرایانه‌ای است که در پژوهش‌های نظری و تجربی به «انسان» دارد؛ زیرا هم جنبه‌های زیستی (انسان‌شناسی جسمانی) و هم جنبه‌های فرهنگی (انسان‌شناسی فرهنگی) زندگی انسان را مورد مطالعه قرار می‌دهد.

در واقع انسان‌شناسی مطالعه نوع انسانهاست در همه مکانها و زمانها و نیز در جست و جوی تولید دانش درباره انسان و رفتارش؛ در حالیکه مردم‌شناسی که شاخه‌ای از انسان‌شناسی فرهنگی است، به مطالعه جامع فرهنگ‌ها و تجزیه و تحلیل آنها هم به صورت مجزا و هم در ارتباط با یکدیگر می‌پردازد. بنابراین هر دو علم می‌کوشند رابطه متقابل انسان، طبیعت و فرهنگ را بشناسند و با کاربرد روشها و شیوه‌های نو و استفاده از دستاوردهای جدید علمی به پرسش‌هایی چون همانندی‌ها و ناهمانندی‌های زندگی اجتماعی - فرهنگی انسان پاسخ دهند.

مردم‌شناسی به منزله یک علم شاخص در نیمه دوم سده نوزدهم پی‌ریزی شد. بیشتر بنیانگذاران آن، مشرب تکاملی داشتند. مورگان^۱، تایلور^۲ و دیگر پیشگامان، مردم‌شناسی را به منزله علمی تلقی می‌کردند که خاستگاه جامعه و نیروهای فعال مادی را در فرآیند پیشرفت آن مطالعه می‌کند. آنان فتح بابهای درخشانی در روشن کردن مراحل اولیه تکامل و تطور جوامع به وجود آوردند.

مورگان سه دوره عظیم - توحش، بربریت، تمدن - را در تکامل جامعه رسم کرد. مبنای دوره اول یا توحش، بر شکارگری و گردآوری خوراک متکی بود، بربریت با تولید غذا از طریق کشاورزی و ذخیره سازی آغاز گردید و تمدن با ظهور عصر تولید کالا و مبادله، بر ترک دنیای کهن جای گرفت، توحش، یک میلیون و اندی سال طول کشید و نود و نه درصد حیات و هستی انسان را شامل می‌شود. بربریت، هشت هزار سال قبل آغاز شد درحالیکه تمدن فقط سه هزار سال پیش. در این سه هزار سال، اجتماعات انسانی مختلفی چون: خانواده‌ها، ایلها، قبیله‌ها، دهکده‌ها، شهرها، ملتها و کشورها پدید آمدند. قلمرو دانش مردم‌شناسی، توصیف و تحلیل، مقایسه، شناخت و ارزیابی رفتارهای مراسمی و فرهنگی این اجتماعات است.

انسان تنها و به دور از فرهنگ، فردی است مستقل؛ اما وقتی عضو یک جامعه گردید، دیگر آن استقلال و آزادی را ندارد. در واقع اگر با دیده انصاف بنگریم، انسان، اسیر و زندانی فرهنگی است که خود آن را

¹ . Morgan

² . Taylor

آفریده است. وظیفه مردم‌شناسی پی بردن به این راز و رمزهاست و می‌خواهد نشان دهد که چگونه انسان تابع انگیزه‌های غیر عقلانی و ناخودآگاه می‌گردد. در این کتاب گوشه‌ای از فرهنگ این قوم مورد نگارش قرار گرفته است.

فرهنگ مردم (folk-Lore) یا توده شناسی در تمام جوامع انسانی به عنوان مادر دانشها شناخته شده است؛ به همین جهت بسیاری از دانشهای امروزی جهان با نگاه به پیشینه خود و جستجو در فرهنگ مردم دیگر کشورها، به برقراری شیوه ارتباط با آنها می‌پردازند.

اوستا، میراث مشترک فرهنگی جهانیان است و نخستین نوشتار ایرانیان و نامه دینی مزدپرستان است. بخشهای گوناگون این مجموعه کهن، از زمانی در حدود نیمه هزار دوم پیش از میلاد به بعد پدید آمده و در طول سده‌های متوالی از نسلی به نسل دیگر رسیده است. تاریخ سرودن کهن ترین بخش اوستا- گاهان- با زمان زندگی زرتشت یکی است.^۱

زرتشت، کهن ترین دادگذار و شاعر و اندیشه‌ور ایرانی، از جای جای در ایران زمین برخاست و در خاور این سرزمین، دین و پیام خورش را آشکار کرد.^۲

فرهنگ مردم که دربرگیرنده آیینها، ترانه‌ها، ضرب المثلهای، افسانه‌ها، داستانها، چیستانها، دارو و درمان، ستاره شناسی، هواشناسی، باورها، ورزشها و بازیهاست، در ایران بزرگ و کهن، ریشه و پیشینه‌ای پر بار، با شکوه و دیرینه دارد.

آیینها و باورها و رسمهای کهن ایران، در همه ادیانی که بعد از آن آمده‌اند، بویژه در مسیحیت بازمانده است و حتی در کارهای هنری و ساختمانهای پرستشگاهی از آن پیروی شده است.^۳

نخستین حضور «فرهنگ مردم» در متون نظم و نثر به چشم می‌خورد. علاوه بر این آثار، شمار اندکی از کتابها، درباره فرهنگ مردم ایران و اقوام و ملل ایرانی نوشته و فراهم آمده است؛ اما گونه جدی‌تر این گونه آثار را که درباره فرهنگ مردم ایران نوشته شده است، نویسندگان ایرانی و شرق شناسان و ایرانشناسان نوشته‌اند که نام و عنوان این چهره‌ها به جهانگرد و ستیاح شهره است. بخش قابل توجهی از این منابع گردآوری شده، وابسته به آنهاست و ما ناگزیریم که سهم و بهره آنان را اعتراف کرده و پیش چشم داشته باشیم. در مورد حضور عناصر و بخشهای فرهنگ مردم در متون نظم و نثر سخن می‌زان گفت. از جمله این موارد، کاربرد مثل در آثار نظامی گنجوی و حافظ شیرازی است:

صید گرش گفت: شب آبتن است

این غم یکروزه برای من است

گفت بدین خرده که دیر آمدم

روبه داند که چو شیر آمدم (مخزن الاسرار)

^۱ - اوستا کهن ترین سرودهای ایرانیان، گزارش و پژوهش جلیل دوستخواه ص ۱۳.

^۲ - آرتور کرسین سن: ملاحظات درباره قدیم ترین عهد آیین زرتشتی، ترجمه دکتر خبیح الله صفا، مجله دانشکده ادبیات تهران سال دوم، شماره ۳، فروردین ۱۳۲۴

^۳ - جستارهای درباره مهر و ناهید، محمد مقدم،

یک امشب را صبوری کرد باید

شب آبستن بود تا خود چه زاید

(خسرو شیرین)

یا در شعر حافظ:

فریب جهان قصه روشن است سحر تا چه زاید شب آبستن است

دامنه رو آوری به فولکلور تا به امروز ادامه یافته است و حتی ادبای ما در نظم و نثر نیز بدان توجه چشمگیر داشته‌اند.

غالب مراسمها، باورها، جشنها و عزاداریهای این قوم نشأت گرفته از ایران باستان است. از جمله می‌توان به شیوه عزاداری (بریدن گیسوان در سوگ عزیزان از دست رفته اشاره کرد) که هم اکنون در میانشان مرسوم است و با مراسم عزاداری سوگ سهراب و سیاوش در شاهنامه فردوسی ارتباط تنگاتنگی دارد:

مرآن زلف چون تاب داده کمند بر انگشت پیچید و از بن بکند

زرخ می‌چکیدش فرود آب خرن زمان تا زمان اندر آمد نگون

رساندن خبر کشته شدن سیاوش به فرنگیس:

همه بندگان مویه کردند باز فرنگیس مشکین کمند دراز

برید و به گیسو میان را بیست به ناخن گل ارغوان بخت

سر ماهرویان گسسته کمند خراشیده روی و بمانده نژد^۱

بدین ترتیب مشاهده می‌شود که حضور فرهنگ و آداب و رسوم مردم، در متون نظم و نثر فراوان است و در این مورد می‌توان مثالهای زیادی را نقل نمود.

بازتاب فرهنگ مردم در بسیاری از کتب و آثار و رسانه‌های همگانی، بیانگر توجه جدی فرهنگ دوستان، بویژه نسل جوان نسبت به این پدیده است. امروزه نسل جوان، تشنه بازاندیشی در خویش، بازگشت به خویشتن و نگاهداشت این ارزش هستند. معدود افرادی در زمینه برده شناسی گامهای برداشته‌اند؛ لکن کافی و وافی به نظر نمی‌رسند و باید گسترش داده شود و گامهای تکمیلی برداشته شود؛ زیرا به تنهایی از عهده هرکسی و هرگروه اندکی بر نمی‌آید.

مجموعه مطالب گردآوری شده در مورد فرهنگ عامه این قوم به حدی است که خوانندگان بعد از مطالعه این مجموعه به وجود فرهنگ غنی این قوم پی خواهند برد.

پرفسور دکتر گارنیک آساطوریان

رئیس دپارتمان ایران‌شناسی دانشگاه دولتی ایروان، دانشکده شرق‌شناسی

سپتامبر ۲۰۰۹